

доказування у кримінальному провадженні : матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (27 листопада 2013 р., м. Одеса) / відпов. за випуск Ю.П. Аленін. – Одеса : Юридична література, 2013. – С. 415-419.

6. Маринів В.І. Окремі питання доказування в апеляційному провадженні за новим Кримінальним процесуальним кодексом України / В.І. Маринів // Докази і доказування за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (до 75-річчя з дня народження доктора юридичних наук, професора Михайла Макаровича Михеєнка) : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, 6-7 грудня 2012 р., м. Київ. – Харків : Видавець Строков Д.В., 2013. – С. 243-245.

УДК 343.133(477)

Ленко М. О.,
здобувач кафедри правосуддя
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
начальник Головного слідчого управління
Служби безпеки України

**ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ ПОЧАТКОВОГО ЕТАПУ
РОЗСЛІДУВАННЯ ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ,
ВЧИНЕНИХ ЗА ДОПОМОГОЮ САМОРОБНОГО
ВИБУХОВОГО ПРИСТРОЮ**

В статті досліджуються поняття та сутність тактичної операції як засобу криміналістичної тактики, їх класифікація, а також принципи формування, організації та реалізації. Виходячи з результатів аналізу наукових джерел та слідчої практики, пропонуються тактичні операції, що можуть бути ефективно реалізовані у різних типових слідчих ситуаціях на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою.

Ключові слова: тактична операція, типова слідча ситуація, початковий етап розслідування, терористичний акт, саморобний вибуховий пристрій.

В статье исследуются понятие и сущность тактической операции как средства криминалистической тактики, их классификация, а также принципы формирования, организации и реализации. Исходя из результатов анализа научных источников и следственной практики, предлагаются тактические операции, которые могут быть эффективно реализованные разных типичных следственных ситуациях на начальном этапе расследования террористических актов, совершенных с помощью самодельного взрывного устройства.

Ключевые слова: тактическая операция, типичная следственная ситуация, начальный этап расследования, террористический акт, самодельное взрывное устройство.

In the article a concept and essence of tactical operation as a mean of criminalistics tactic, their classification, and also principles of forming, organization and realization is probed. Coming from the results of analysis of scientific sources and investigation practice, tactical operations, which can be the investigations of assassinations, accomplished by a home-made explosive device in different typical consequence situations effectively realized on the initial stage, are offered.

Keywords: tactical operation, typical investigation situation, initial stage of investigation, assassination, home-made explosive device.

Постановка проблеми. Терористичні акти з використанням вибухових пристроїв відносяться до найбільш небезпечних злочинів, випадки вчинення яких в Україні останні роки є непоодинокими. Так, у період з 2001-2013 р. р. у провадженні слідчих підрозділів СБ України перебувала 61 кримінальна справа, порушена за різними частинами ст. ст. 258-258-5 КК України, причому якщо у 2001-2010 рр. кількість справ, порушених за рік не перевищувала 4-5 (виключеннями є 2004 та 2005 р. р., у яких кількість порушених справ становила 8 та 7 відповідно), то у 2011, 2012 та 2013 рр.

порушено 9, 19 та 16 кримінальних справ (проваджень) відповідно. Разом з тим кількість кримінальних справ, направлених до суду з обвинувальним висновком становить 14 справ, що складає 22,9 % від загальної кількості. Варто зазначити також, що за результатами вивчення слідчо-судової практики, близько 70 % аналізованих злочинів вчинено організованою злочинною групою, що значно підвищує рівень небезпечності вказаних злочинів та ускладнює процес їх розслідування та розкриття.

У зв'язку з цим, завдання посилення боротьби з терористичними актами, особливо вчиненими за допомогою вибухових пристроїв, є невідкладними, такими, що зумовлюють необхідність розроблення науково-обґрунтованих рекомендацій з розкриття та розслідування злочинів цього виду, пошуку нових форм та методів боротьби з цими злочинами.

Аналіз дослідження даної проблеми. Проблеми боротьби з терористичними актами досліджувалися в наукових працях такими вітчизняними та зарубіжними фахівцями, як В. Ф. Антипенком, В. О. Глушковым, О. Ф. Долженковым, В. П. Ємельяновим, А. В. Іщенком, В. В. Крутовим, В. А. Ліпканом, В. В. Літвіном, М. А. Погорецьким, О. В. Сав'юком, Д. Б. Сергєєвою, М. Є. Шуилою та іншими.

Метою даної статті є визначення тактичних операцій, що можуть бути реалізовані на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою.

Виклад основного матеріалу. Практика боротьби зі злочинністю постійно потребує підвищення ефективності слідчої діяльності, запровадження та використання новітніх ефективних засобів кримінально-процесуального, криміналістичного, оперативного-розшукового забезпечення розкриття та розслідування злочинів.

Судово-слідча практика переконливо доводить, що ефективність розслідування складних, багатоепізодних кримінальних проваджень, а також кримінальних проваджень щодо злочинів, вчинених організованими групами та інших, залежить не тільки від своєчасного й тактично правильного проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних й організаційних дій, використання результатів попередньо

проведеної оперативно-розшукової діяльності у досудовому розслідуванні, але й від того, як вони поєднуються, взаємоузгоджуються між собою. Саме тому, розробка криміналістичних рекомендацій із проведення тактичних операцій під час розслідування вищезазначених та інших резонансних злочинів, зокрема, наслідком вчинення яких є людські жертви або значні матеріальні збитки, є актуальним завданням криміналістичної науки.

Поняття “тактичної операції” є видом загального поняття «операція» (від латинського *operatio* - дія), під яким розуміють сукупність погоджених за метою, часом і місцем бойових дій військ або авіації, флоту, які проводяться за єдиним планом або низка дій, спрямованих на виконання певного завдання, досягнення поставленої мети [1, с. 438]; сукупність бойових дій, підпорядкованих єдиній меті, єдиному завданню, або одна така дія; яка-небудь дія або ряд дій, об'єднаних спільною метою [2, с. 705].

Отже, за своєю сутністю термін “операція” найбільш відповідає сутності військової справи, у якій цей термін найбільш часто вживається у термінологічному словосполученні “військова операція”. Однак це не виключає можливості його використання й в інших сферах суспільного життя, зокрема, мова може йти про певні технологічні операції у виробництві, хірургічні операції в медицині, й, зокрема, тактичні операції у діяльності із розкриття й розслідування злочинів.

Одним із перших термін “тактична операція” запропонував вживати відомий вчений-криміналіст А.В. Дулов у 1972 році, який зазначив, що для розвитку слідчої тактики потрібно розробляти не тільки тактичні рекомендації з проведення окремих слідчих дій, але й рекомендації для оптимального виконання завдань загального характеру, які виникають у слідчій діяльності. Вчений запропонував виконувати такі завдання шляхом проведення комплексу слідчих, оперативно-розшукових, ревізійних дій, які об'єднуються поняттям «тактична операція».

Науковець обґрунтовував, що використання тактичних операцій у розслідуванні злочинів а) дозволяє ефективно використовувати можливості органів дізнання, що в поєднанні з

процесуальними можливостями слідчих органів забезпечують оптимальне виконання різноманітних тактичних завдань; б) стимулює широке використання криміналістичної й оперативної техніки; в) є ефективним в ситуаціях, коли для перевірки тієї або іншої версії доцільно використовувати прямий експеримент, що дозволяє одержати й надалі надати суду наочні й переконливі докази, безпосередньо свідчить про злочинні дії конкретних осіб і в такий спосіб викриває їх; г) дозволяє уникнути дублювання в зборі й обробці фактичних даних, використовуваних слідчим і органом дізнання [3, с. 32].

Подальший розвиток цих ідей і розробка тактичних операцій в ході розслідування окремих видів злочинів знайшли відображення в наукових працях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, О. М. Васильєва, І.Ф. Герасимова, Л.Я. Драпкіна, В. А. Журавля, О.О. Закатова, Л.Л. Каневського, О.Н. Колесніченка, В.О. Образцова, М. А. Погорецького, М.О.Селіванова, В. М. Шевчука, В. І. Шиканова, М.П. Яблокова та інших вчених.

Більшістю вчених та практиків, які займалися розвитком вчення про тактичні операції визнається, що виконання тактичних завдань є ефективнішим, якщо в процесі розслідування злочинів, поряд із слідчими діями, а також окремими іншими процесуальними та організаційними діями й оперативно-розшуковими заходами, використовуються комплекси цих дій. Тактичні операції є засобами вирішення тактичних завдань у тих випадках, коли вони за своїм обсягом чи змістом не можуть бути вирішені шляхом проведення окремої слідчої (розшукової) дії. Вони потребують взаємодії слідчого з різними державними органами й громадськими організаціями, іншими підрозділами правоохоронних органів та надають неоціненну допомогу в досягненні тактичних завдань розслідування.

На сторінках наукової літератури слушно зазначається, що необхідність у проведенні тактичної операції при розслідуванні злочинів виникає в тому випадку, якщо окреме, ізольоване застосування інших тактичних засобів недостатньо ефективне для виконання поставленого завдання, веде до втрати інформації, пов'язане з додатковими втратами часу або

матеріальних засобів. Відмінною рисою тактичної операції є те, що до її змісту входить не випадковий набір тактичних засобів, а цілісний комплекс пов'язаних внутрішньою єдністю, заздалегідь визначених, погоджених між собою, скоординованих і цілеспрямовано здійснюваних у найбільш оптимальній послідовності дій на основі спеціальної програми. У системі тактичних засобів тактичні операції відіграють синтезуючу роль. З їхньою допомогою виконуються найбільш складні й трудомісткі завдання по одержанню й процесуальному закріпленню доказової інформації[4, с. 9].

Тактична операція передбачає вирішення тактичного (проміжного) завдання шляхом поєднання однойменних і різнойменних слідчих (розшукових) дій, у тому числі й негласних, інших процесуальних дій, організаційних та інших заходів. Деякі тактичні операції проводяться шляхом провадження лише слідчих (розшукових) дій. В будь-якому випадку, окремі складові тактичної операції проводяться в рамках єдиного погодженого плану, за ініціативою і під контролем керівника операції – слідчого, який відповідно до ч. 1 ст. 40 КПК України [5] несе відповідальність за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій. У більшості випадків декілька процесуальних та організаційних заходів в межах тактичної операції проводяться одночасно, тому до участі у тактичних операціях залучаються працівники оперативних підрозділів, що здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, прокурора та користуються під час виконання цих доручень повноваженнями слідчого (ч. 1, 2 ст. 41 КПК України). За необхідності до участі в тактичній операції залучаються потерпілий, свідки, інші учасники кримінального процесу.

Виходячи із вищевикладеного, вважаємо, що найбільш істотними ознаками тактичної операції є: а) системність взаємозалежних дій; б) обумовленість цієї системи дій слідчою ситуацією; в) планомірність їх реалізації; г) керівна роль слідчого; д) цілеспрямованість дій щодо виконання конкретного тактичного завдання.

В основу розуміння сутності тактичної операції нами покладені визначення, сформульовані Л. Я. Драпкіним, В. О. Образцовим та В. Б. Ястребовим та іншими вченими, які вважали, що тактичною операцією є система слідчих (кримінально-процесуальних) дій, оперативно-розшукових, ревізійних та інших заходів, здійснюваних під керівництвом суб'єкта попереднього розслідування, що забезпечує найбільш оптимальне досягнення тактико-криміналістичних цілей і вирішення тактико-криміналістичних завдань [6, с. 138; 7, с. 7].

Однак необхідно зазначити, що відповідно до нової редакції Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» 2012 р. (ст. ст. 2, 6, 9¹) [8] реалізація функцій оперативно-розшукової діяльності в інтересах кримінального судочинства здійснюється тільки до початку досудового (попереднього) розслідування з метою виявлення ознак злочину, а в кримінальному процесі – з метою виявлення осіб, що переходять від органів досудового розслідування, слідчого судді, суду або тих, що ухиляються від відбуття кримінального покарання. Слід зазначити, що в порівнянні з попередньою редакцією Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» нова його редакція, у зв'язку з уведенням в КПК України інституту негласних слідчих (розшукових) дій, не містить функції оперативно-розшукового супроводу кримінального судочинства.

Відповідно до ч. 1 ст. 146 КПК України негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факт і методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК України.

Отже, спираючись на результати аналізу точок зору провідних вчених-криміналістів, а також положення чинного КПК України вважаємо, що під тактичною операцією слід розуміти систему слідчих (розшукових), у тому числі й негласних дій, інших процесуальних дій, організаційних та інших заходів, здійснюваних під керівництвом слідчого, що забезпечує найбільш оптимальне досягнення тактико-криміналістичних цілей і вирішення тактико-криміналістичних завдань.

Принципи планування, організації та проведення тактичних операцій були запропоновані А. В. Дуловим, який класифікував їх на загальні принципи та принципи, що діють у кожній групі операцій, що визначаються їх об'єктивними особливостями[9, с. 96-106; 10, с. 392-411]. Сформульовані науковцем положення знайшли свій подальший розвиток в наукових роботах І. М. Комарова[11, с. 151-153; 12], В. І. Шиканова [13], В. М. Шевчука[14, с. 177-178]та інших вчених.

Підсумовуючи вищевикладене, вважаємо за можливе визначити, що на початковому етапі розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою, можлива реалізація наступних тактичних операцій.

У слідчих ситуаціях початкового етапу розслідування, коли обстановка місця події частково або повністю збереглася внаслідок запобігання терористичного акту або його незначних наслідків з погляду руйнування об'єкта й прилягаючих до нього конструкцій та територій, можуть бути ефективно реалізовані тактичні операції «Встановлення і пошук особи установлювача саморобного вибухового пристрою на місці події», «Встановлення і пошук особи – виготовлювача саморобного вибухового пристрою», «Встановлення місця виготовлення саморобного вибухового пристрою», «Встановлення учасників групи» та інші.

У типовій слідчій ситуації, яка є найбільш складною для подальшого розслідування, що характеризується настанням вибуху саморобного вибухового пристрою та повним руйнуванням об'єкта, на який спрямований терористичний акт, яка має два типові підвиди: 1) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою не затримана, однак слідчий володіє інформацією, яка дозволяє організувати її розшук (переховується від правоохоронних органів у зв'язку із вчиненням раніше злочином або перебуває в розшуку за раніше вчинений злочин); 2) особа, підозрювана у вчиненні терористичного акту з використанням вибухового пристрою, не затримана, відомостей про її особистість у розпорядженні правоохоронних органів немає або майже немає

ефективним стане реалізація тактичних операцій групи «Збирання інформації», «Пошук», «Фіксація» та інших.

Під час реалізації тактичної операції «Встановлення і пошук особи –установлювача саморобного вибухового пристрою на місці події», здійснювати пошук інформації про його особу необхідно: шляхом дослідження ймовірних слідів особи установлювача саморобного вибухового пристрою під час огляду місця події; встановлення й допитів свідків; використання інформаційно-довідкового забезпечення розслідування; вивчення архівних матеріалів кримінальних проваджень щодо аналогічних вибухів, у тому числі саморобного вибухового пристрою, вивчення відповідних матеріалів оперативно-розшукової діяльності; експертних досліджень виявленого саморобного вибухового пристрою, що не спрацював з метою встановлення наявності відповідних навичок особи-установлювача у вибуховій справі тощо.

Сутність і зміст тактичної операції «Встановлення і пошук особи – виготовлювача саморобного вибухового пристрою» визначається вихідними ситуаціями й ситуаціями, які виникають в процесі розслідування. Насамперед, важливу інформацію для реалізації цієї тактичної операції суб'єкт досудового розслідування отримує в результаті провадження судової експертизи саморобного вибухового пристрою або його фрагментів, якщо пристрій спрацював на місці події. Здійснюється пошук особи, яка ймовірно, виготовила саморобний вибуховий пристрій, місце виготовлення, спосіб отримання особою-виготовлювачем конструктивних частин саморобного вибухового пристрою, виготовлених в заводській умовах та ін.

Якщо слідчий, прокурор виходячи із отриманої на початковому етапі розслідування інформації висуває версію про вчинення терористичного акту групою осіб, ефективним є реалізація тактичної операції «Встановлення учасників групи». При проведенні тактичної операції необхідно враховувати загальні умови, що впливають на ефективність її проведення. По-перше, те, що в злочинній групі діє установка не давати правдивих показань (або взагалі показань), тому часто члени групи дають пояснення щодо окремих епізодів злочинної

діяльності й тільки з приводу доведених слідчим фактам злочинної діяльності. По-друге, члени злочинної групи перебувають у психологічній невизначеності щодо поведінки інших співучасників на досудовому слідстві й сутності їх показань.

Тому в ході реалізації зазначеної тактичної операції допити встановлених членів злочинної групи доцільно починати з виконавців, ефективніше — одночасно із залученням декількох слідчих.

Також тактичними операціями, що можуть бути проведені під час початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою є: «Встановлення очевидців», «Встановлення потерпілих», «Відшкодування матеріальних збитків», «Документ», «Захист доказів» та інші, сутність яких детально висвітлена у відповідній спеціальній літературі.

Висновки. Отже, завдання початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою можуть бути повністю і на належному рівні вирішені не шляхом провадження окремої процесуальної дії або випадкового набору дій, а лише на основі комплексу дій, пов'язаних загальною метою, загальним задумом і поєднаних в одне ціле в межах тактичної операції.

Під тактичною операцією слід розуміти систему слідчих (розшукових), у тому числі й негласних дій, інших процесуальних дій, організаційних та інших заходів, здійснюваних під керівництвом слідчого, що забезпечує найбільш оптимальне досягнення тактико-криміналістичних цілей і вирішення тактико-криміналістичних завдань.

Тактичними операціями, що можуть бути проведені під час початкового етапу розслідування терористичних актів, вчинених за допомогою саморобного вибухового пристрою є: «Встановлення і пошук особи – установлювача саморобного вибухового пристрою на місці події», «Встановлення і пошук особи – виготовлювача саморобного вибухового пристрою», «Встановлення місця виготовлення саморобного вибухового пристрою», «Встановлення учасників групи», «Встановлення

очевидців», «Встановлення потерпілих», «Відшкодування матеріальних збитків», «Документ», «Захист доказів» та інші.

Література:

1. Ежегодник Большой Советской Энциклопедии: энциклопедия / Гл. ред. С. М.Ковалев. – М: Советская энциклопедия, 1974. –Вып.18. – 619 с.
2. Словник української мови: в 11 томах. – Том 5. – 1974.
3. Дулов А.В. Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами / А.В. Дулов. – Мн.: Университетское изд-во, 1985. – 235 с.
4. Богачук В. С. Тактичні операції при розслідуванні підроблення грошей: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2010. – 20 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI ; Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв’язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України” від 13.04.2012 № 4652-VI. – Х. : Право, 2012. – 392 с.
6. Драпкин Л. Я. Основы теории следственных ситуаций / Л. Я. Драпкин. Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1987. – 168 с.
7. Образцов В. А. Актуальные направления развития криминалистической тактики и методики расследования / В. А. Образцов, Б. В. Ястребов// Актуальные направления криминалистической тактики и методики расследования: мат. расширен. засед-я ученого Совета Всесоюзн. ин-та по изучению причин и разработке мер предупреждения преступности. –М., 1978. – С. 3-8.
8. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1992. - №22. – Ст. 303 (зі змінами та доповненнями). - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-12>
9. Дулов А. В. Тактические операции при расследовании преступлений / А. В. Дулов. — Минск : Изд- во БГУ, 1979. — 128 с.
10. Дулов А. В. Тактические операции / А. В. Дулов // Криминалистика : учеб. пособие / А. В. Дулов, Г. И. Грамович, А. В. Лапин и др. ; под ред. А. В. Дулова. — Минск : НКФ «Экоперспектива», 1996. — 415 с.
11. Комаров И. М. Криминалистические операции досудебного производства в системе криминалистики / И. М. Комаров. — М. : Юрлитинформ, 2010. — 256 с.
12. Комаров И. М. Криминалистические операции досудебного производства : монография / И. М. Комаров. — М. : Изд- во

Юрлитинформ, 2013. — 400 с.

13. Шиканов В. И. Теоретические основы тактических операций в расследовании преступлений. — Иркутск: Изд-во Иркут. Ун-та, 1983. — 200 с.

14. Шевчук В. М. Організаційна функція тактичних операцій / В. М. Шевчук // Юрид. наука : наук. юрид. журн. — К. : Нац. акад. управління, 2011. — Вип. 1. — С. 177-180.

УДК 343.915

Пасека М. О.,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри
правосуддя юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ОСІБ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ

У статті на підставі аналізу наукових джерел з криміналістики, криминології, кримінального права, юридичної психології, а також статистичних даних МВС України, розглянута криміналістична класифікація осіб неповнолітніх правопорушників, висвітлене авторське бачення щодо її удосконалення з метою підвищення практичного значення для розслідування злочинів, вчинених неповнолітніми.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, неповнолітній, правопорушник, криміналістична класифікація.

В статье на основании анализа научных источников из криминалистики, криминологии, криминального права, юридической психологии, а также статистических данных МВД Украины, рассмотрена криминалистическая классификация лиц несовершеннолетних правонарушителей, освещено авторское видение относительно ее усовершенствования с целью повышения практического значения для расследования преступлений, совершенных несовершеннолетними.